

УДК 373. 2. 015. 31:177. 72

Ірина Луценко
Iryna Lutsenko**РОЛЬ ДИТЯЧОЇ КНИЖКИ У
ВИХОВАННІ ЛЮДЯНОСТІ В ДІТЕЙ
ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ****THE ROLE OF CHILDREN'S BOOKS IN
TEACHING HUMANITY TO CHILDREN
OF PRESCHOOL AGE**

У статті з позиції сьогодення розглядається проблема використання дитячої книжки в процесі виховання людяності в дітей дошкільного віку. Аналізуються особливості виховного процесу, психолого-педагогічний потенціал дитячої літератури.

Ключові слова: духовне виховання, дитяча художня література, базова якість особистості, людяність, доброзичливість.

З часу свого виникнення, дитяча книга посідає одне з перших місць серед виховних і навчальних засобів. Увага сучасного інформаційного суспільства до інтелектуального розвитку підростаючого покоління, визначила бурхливий розвиток навчальної літератури для дітей: посібників, енциклопедій, робочих зошитів як у паперовому, так й електронному варіанті. У той же час, порівняно з книгами пізнавального змісту, літературно-художні видання сьогодні користуються значно меншим попитом. А оскільки саме літературно-художні твори відіграють особливу роль у розвитку особистості дитини, збагачують її духовно-моральними й естетичними переживаннями, стали помітними прогалини саме в духовному, соціально-моральному, естетичному вихованні дітей.

Зниження уваги до процесів виховання в освітніх закладах і сім'ї, що виявляється й у витісненні читання дітям художніх творів, як форми взаємодії дорослого і дитини-дошкільника, свідчить, що сьогоденне суспільство не бачить у дитині Людину, не ставить до неї як до духовно-морального носія майбутнього, й відсторонено спостерігає за кризою у виховній сфері.

Негаразди, які відбуваються в суспільстві, з якими дитина стикається у власній сім'ї, на вулиці, дізнається зі ЗМІ, телебачення, стає свідком, учасником конфліктних подій, адресатом негативної інформації, роз'єднують її зі світом людей, негативно впливають на процеси соціалізації особистості дитини в дошкільному дитинстві. Ці факти засвідчують дослідження Т. Колесіної, С. Курінної, І. Семчук.

Як наслідок, дитина відчужується від своїх близьких, людей взагалі. Зауважимо, що ці процеси відбуваються в період, головним завданням якого є виховання у дошкільників прихильного ставлення до людей, довіри до людського оточення, відчуття своєї захищеності ним, прагнення встановлювати та підтримувати з ним щирі стосунки; формування почуття своєї причетності до людського довкілля [2, с. 15].

Визнано, що зміни, які відбулися в житті всіх громадян України внаслідок воєнного конфлікту, незалежно від місця їх проживання, боляче зачепили найменших, найуразливішу категорію громадян – дітей. Сталося так, що процеси становлення особистості, формування світогляду, соціалізації, які започатковуються саме в дошкільному дитинстві, сьогодні відбуваються в умовах військової агресії на території власної держави. Особливо гостро наслідки воєнного конфлікту відчувають діти, сім'ї яких перебувають у складних життєвих ситуаціях: внутрішньо переміщені, біженці, батьки є учасниками АТО, загиблими, пораненими в зоні антитерористичної операції.

З метою допомоги дітям, які найбільше постраждали внаслідок воєнного конфлікту в Україні, запроваджено проект «Вчимося жити разом». У рамках цього проекту розроблено парціальну програму та методичний посібник з розвитку соціальних навичок ефективної взаємодії [4;5]. Для реалізації змістових напрямів програми «Простір, дружній до дитини», «Я та інші люди», «У злагоді та радісах творимо добрі справи», «Ми поруч з тобою» автори пропонують проводити заняття, використовувати ігри для зняття стресу та тривоги, ігри комунікативної спрямованості, вправи-етюди, фольклорні твори [4;5].

Однак доведено, що художня література й дитяча у тому числі, має глибокий психолого-педагогічний потенціал і вплив на дитину. Дитяча книжка покликана й створює духовно-емоційне середовище для становлення дитини як людської істоти, розвитку людського внів, а, отже, утвердження гуманного смислу буття, гідності й розуму людини, її прав на земне щастя, вільний вияв природних людських почуттів і здібностей. Завдання дитячої книги забезпечити перемогу гуманного світогляду над антигуманним, подальший соціальний, духовний прогрес людини, з нею слід пов'язувати розвиток майбутньої цивілізації. Завдання, сформульоване А. Швейцером для сучасників – «досягнути справжньої доброти» можна виконати, лише залучивши до освітнього процесу кращі художні твори, створені для дітей.

Мета статті – розкрити теоретико-методичні засади використання дитячої літератури в процесі виховання людяності в дітей дошкільного віку.

Звернемося до поняття «людяність». У словниках української мови людяність тлумачиться опосередковано, через значення слова «людяний», а саме: який щиро, доброзичливо ставиться до інших, уважний до чужих потреб; гуманний, добросердечний; оснований на гуманному ставленні до людини. Отже, людяність – це найкраща моральна якість людини, яка засвідчує її гуманність. Людяність складається з комплексу високих моральних якостей, орієнтованих як на ставлення до себе, так і до іншого: гідності, поваги, уважності до потреб іншого, сердечного ставлення, доброти і співчутливості, доброзичливості, великодушності. Людяність виявляється у ставленні до людей, людства, всіх живих істот і світу, основою якого є почуття дружнього єднання з ними. Гідність людини – це гідність людяності.

Людяність, як складна моральна якість, засвідчує рівень духовного розвитку, основою якого є розвиненість емоційної сфери. Так, за результатами дослідження О. Степанової, духовність у період дошкільного дитинства є єдністю таких універсальних здатностей, як: здатність до співчуття, здатність до стану спільності, взаємності в процесі осягнення морального знання, здатність до співдії, яка втілюється в альтруїстичних вчинках на користь іншого [6].

О. Кононко визначає людяність як базову якість особистості дошкільника, зміст якої охоплює низку вмінь: брати інших до уваги; рахуватися з відмінною від власної точкою зору; визнавати чесноти й переваги інших людей; здатність розуміти інших, ставити себе на їхнє місце; співпереживати їм, допомагати за власним бажанням; робити людям добро, не розраховуючи на винагороду; адекватно відгукуватися на горе, неуспіх, або погане самопочуття інших; відповідно коригувати свою поведінку; вміння прощати [2, с. 102].

Як бачимо, вміння, здатності, якості віднесені різними авторами до сфери духовності та людяності корелюють між собою. І якщо говоримо про необхідність духовного розвитку дитини дошкільного віку, слід передусім мати на увазі завдання формування людяності. Для майбутнього не лише однієї країни, а й людства, планети Земля найголовніше завдання полягає у тому, щоб виховати в дитині ті якості, які роблять її Людиною.

Для поглиблення процесу, спрямованого на виховання людяності, особливу увагу слід приділяти формуванню особистісних якостей, що орієнтовані на загальнолюдські – моральні цінності, та виявляються у ставленні до людей, способах взаємодії з оточенням: соціумом, природою, визначають ставлення малюка до самого себе. Це передусім почуття власної гідності, самоповаги, визнання та повага гідності, прав інших людей, всіх живих істот, уважність до

людей, співчутливість, доброзичливість, толерантність, турботливість, чесність, справедливість, відповідальність.

При цьому слід брати до уваги той факт, що людяність як власне людська якість притаманна українському народу. Аналіз різноманітних джерел показав, що українцям властиві якості та риси національного характеру, співвідносні людяності, а саме: особиста незалежність і шанування свободи, визнання рівного права кожної людини; особливе, сердечне ставлення до природи, відчуття спорідненості з рідною землею; доброзичливість, щирість, миролюбство, милосердя, гостинність; толерантне ставлення до іншого, яке визначається виявом поваги і бажанням досягти порозуміння; емоційність, підвищена чутливість, вразливість; схильність до доброзичливого, широкого спілкування, атмосферу якого створює милозвучна українська мова.

Отже, виховання у дітей дошкільного віку людяності, як обов'язкової базової якості особистості, має відбуватися з урахуванням і збереженням національної своєрідності й включати низку таких завдань:

- формування настанов на взаємодію, спільну діяльність з людьми: дорослими, однолітками, узгодження своїх інтересів з колективними, прояви безкорисливої турботи про благополуччя іншого;

- виховання толерантного ставлення до представників різних рас, культур, національностей, вірувань, тих особливостей їхнього образу життя, звичаїв, поведінки, які не суперечать нормам моралі, прийнятим в українському суспільстві;

- виховання почуття дружньої єдності з іншими людьми – громадянами своєї країни і представниками інших країн, різних культур, рас, інтересу до їхнього життя, співчутливого ставлення, прагнення бути співучасником спілкування, спільних дій, допомоги;

- виховання доброзичливості, щирості, лагідності у спілкуванні, культури мовлення, мовленнєвого спілкування на засадах українського мовленнєвого етикету;

- формування емоційної чутливості як здатності до співчуття, співпереживання;

- формування емоційно-ціннісного ставлення до природи рідного краю, планети Земля загалом [3].

Розглянемо зв'язки виховання людяності, як універсальної якості, з вихованням доброзичливості як національної риси українського народу. Доброзичливість – характерна риса родинної атмосфери українців. Тож культивування цієї якості можна розглядати як засіб виховання в дітей людяності, що відповідає національному характеру нашого народу. Вибір доброзичливості, як стрижневої риси для виховання людяності, можна обґрунтувати її різноплановістю, можливістю вияву на різних рівнях буття різними способами. Прояви цієї якості у різних життєвих ситуаціях визначають завдання та особливості побудови виховного процесу.

Словники української мови визначають доброзичливою людину, яка бажає, зичить іншим добра, а, отже, здоров'я, добробуту, щастя; співчутливо ставиться до інших, отже, чуйно, уважно, сердечно, переймаючись переживаннями іншого; цінність цієї якості й у тому, що вона обов'язково має практичний прояв – турботи, піклування.

З цього випливають такі завдання формування доброзичливості:

- вчити дітей спрямовувати свою увагу на оточуючих людей, бути уважними до однолітків, дорослих у повсякденному спілкуванні, діяльності, зважати на їхні емоції, фізичний стан, настрій, бажання;

- формувати у дітей чутливе, не байдуже ставлення до оточуючих: здатність співчувати турботам, негараздам інших людей, радіти їхнім успіхам, позитивним обставинам;

- схилити приязно, по-доброму ставитися до близьких людей, що їх оточують, інших знайомих чи незнайомих людей, людства загалом;

- проявляти турботу про людей, тварин, рослин: піклуватися про кого-небудь, виявляти уважність до чийхсь потреб;

- спонукати проявляти ширший інтерес до обставин життя, почуттів, дій інших людей, учити висловлювати добрі побажання з приводу святкових та повсякденних подій, стану справ, обставин, дій;

- мотивувати до вживання схвальних, побажальних, позитивних спонукальних висловлювань у різних ситуаціях спілкування, міжособистісних взаємин, спільної діяльності [3].

Наголосимо на тому, що сучасна ситуація у світі визначає актуальним глобалізацію завдань виховання людяності, а саме: формування у маленьких українців усвідомлення спільності не тільки зі своїм родом, народом, нацією, а й з людством загалом, почуття дружнього єднання з людьми, що проживають у різних куточках своєї країни і світу, причетності до подій, які відбуваються на планеті Земля, єдності не тільки з природою рідного краю, а й природою планети Земля, Всесвітом.

Людяність уміщує вселюдське, яке виявляється в кожній людині, загальнолюдські цінності і смисли. Розкрити ці цінності, розвинути високі якості під силу такому високому засобу, яким є література, мистецтво. Так, В. Зінченко визначав мистецтво як засіб виховання душі оскільки в ньому естетичними засобами виражається духовний і естетичний досвід людства [1].

Однак, лише активне сприйняття творів мистецтва, зауважує вчений, стає початком духовної практики. Так, за даними О. Запорожця, еволюція поведінки дитини-дошкільника в театрі змінюється наступним чином: спочатку співприсутність; далі – співчутлива співдія, співчуття, співпереживання. Ці дії, як і співпричетність, співчуття, відчуження сокровеного, яке є в природі, людях, творах мистецтва, є за В. Зінченко, кроками у вихованні душі [1].

Художні образи в доступній дітям формі відтворюють вчинки, події, які відповідають критеріям людяності, або суперечать їм. Вчинки героїв дитячих художніх творів, впливаючи на емоційну сферу дітей, викликають у них моральні почуття, соціальні емоції. А відтак, цілеспрямований добір художніх творів морального змісту дозволяє формувати у дітей відповідні ставлення, вибори, якості.

У контексті дослідження проблеми виховання духовності дошкільника, О. Степанова розглядає мистецтво як спосіб духовного освоєння дійсності, як специфічну художньо-образну сферу діяльності дитини. Мистецтво виступає у дослідженні О. Степанової основою адаптованого методу художньо-педагогічної драматургії, яка визначає структуру заняття з позиції художньо-педагогічного цілого [6].

Слід зауважити, що саме художнє подвоєння в творах мистецтва духовно-ціннісних властивостей реального світу є необхідною основою для складної полілогової діяльності, глибинного спілкування дорослого і дитини в процесі спільної творчої діяльності, яке й визначається як духовне виховання, духовна взаємодія дорослого і дитини [6].

Однак, сучасні батьки все менше знаходять часу для годин, проведених у духотворчій атмосфері художнього читання. Тому першочерговим завданням дошкільних навчальних закладів є педагогізація батьків щодо ролі художнього читання у становленні дитячої особистості, формуванні читацьких інтересів дітей дошкільного віку. Не останнє місце у цьому процесі належить дитячим бібліотекам, видавництвам дитячої книги, які мають проводити заходи щодо популяризації дитячої літератури для дітей дошкільного віку, дитячого читання.

Заданими сучасних досліджень спостерігається зниження інтересу до дитячих сюжетів, книжок, прагнення до відтворення суперечливого, незбалансованого сьогодення дорослих [2, с. 38]. У цих умовах важливо, щоб формування дитини як Людини, формування її людських якостей, ставлення до людей і людства загалом здійснювалось не тільки на змісті казок, фольклорних творів, але й на творах сьогоdnішнього дня з виразними ознаками сучасного життя.

Отже, поки дитяча книга повністю на втратила вплив на дитину-дошкільника необхідно: на рівні держави підтримувати сучасну дитячу літературу; на радіо, телебаченні проводити конкурси, огляди сучасної дитячої літератури, зустрічі з дитячими поетами і письменниками; видавати збірки кращих сучасних творів для дітей дошкільного віку; вивчати, популяризувати творчість сучасних дитячих поетів і письменників, кращий досвід дитячих бібліотек щодо роботи з різними категоріями читачів.

Список використаних джерел

1. Зинченко В. П. Размышления о душе и ее воспитании [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://psychlib.ru/mgppu/Zro-001/Zro-001.htm>.
2. Коментар до Базового компонента дошкільної освіти в Україні: наук.-метод. посіб./Наук. ред. О. Л. Кононко. – К.: Ред. журн. «Дошкільне виховання», 2003. – 243 с.
3. Луценко І. Дошкільна освіта і глобалізація. Пріоритетні напрями виховання дошкільнят / Ірина Луценко // Дошкільне виховання. – №3. – 2016. – С. 2–5.
4. Піроженко Т. О. Парціальна програма з розвитку соціальних навичок ефективної взаємодії дітей від 4 до 6 р. «Вчимося жити разом»/ Т. О. Піроженко, О. Ю. Хартман. – К.: Видавництво «Алатон», 2016. – 32 с.
5. Піроженко Т. О. Методичний посібник до парціальної програми з розвитку соціальних навичок ефективної взаємодії дітей від 4 до 6 р. «Вчимося жити разом»/ Т. О. Піроженко, О. Ю. Хартман, К. В. Палієнко, М. В. Павленко. – К.: Алатон, 2016. – 112 с.
6. Степанова О. Ф. Педагогические условия воспитания духовности в период дошкольного детства. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dissercat.com/content/pedagogicheskie-usloviya-vospitaniya-dukhovnosti-v-period-doshkolnogo-detstva#ixzz4NBkwWdbz>.

The article describes the relationship between the importance of children's books in the educational process of educational institutions and the family and the state of education preschool of children. The author highlights the negative impact of public events on the process of socialization of a child, forming preschoolers' supportive attitude towards people, the credibility of the human environment and a sense of security.

To implement educational objectives «to achieve true goodness» (A. Schweitzer), the author substantiates the necessity of using best works of art created for children in the educational process; reveals the peculiarities of active perception of artworks by preschool children, its role in the development of sympathy and empathy.

The article highlights the concept of «humanity» as the basic quality of a person, defines the tasks of teaching humanity, reveals the association of teaching humanity as a universal quality of education, benevolence as the national feature of Ukrainian people. The conditions of teaching humanity to preschool children, psychological and pedagogical potential of children's literature are analyzed.

Keywords: spiritual education, children's literature, the basic quality of personality, humanity, kindness.